



The Effect of Empathy Development Program on Empathy Levels of Second Grade Elementary School Students

Tuğba YILMAZ-BİNGÖL* Recep UYSAL**

ABSTRACT. The purpose of the study was to examine the effect of empathy development program on empathy levels of second grade elementary school students. The sample consisted of 20 (10 experiment group, 10 control group) second grade students from an elementary school in Bakırköy, Istanbul. In the study a pretest-posttest control group design was utilized. The experimental group took 8 sessions empathy development program developed by the researchers. Scale of Empathy for Children, developed by Bryant (1982) and adapted by Yüksel (2003) was used for collecting data from both experimental and control groups. In order to determine the significant differences between the scores experiment and control groups, two way analysis of variance (ANOVA) was conducted. The results indicated that empathy development program increased the empathy levels of the students in experimental group but there was no significant difference for the control group.

Key Words: Empathy, Elementary School Students

SUMMARY

Purpose and significance: Empathy which is an important construct in interpersonal relationships and communication can be defined as the capacity to take the perspectives of others, to be sensitive to their inner experience and to understand them. It has a key role in social understanding. It is also beneficial for children to have empathic abilities and sharing emotional state of another person's such as teachers, parents and friends. Therefore, it seems important to support the development of empathic skills of children. In this regard, this study aims to investigate the effect of empathy development program on empathy levels of second grade elementary school students.

Methods: The sample consisted of 20 (10 experiment group, 10 control group) second grade students from an elementary school in Bakırköy, Istanbul. In the study a pretest-posttest control group design was utilized. The experimental group took 8 sessions empathy development program developed by the researchers which focuses on expression, role playing, modeling, giving feedback and home works. Scale of Empathy for Children, developed by Bryant (1982) and adapted by Yüksel (2002) was used for collecting data from both experimental and control groups. In order to determine the significant differences between the scores experiment and control groups, two way analysis of variance (ANOVA) was conducted.

Results, Discussion and Conclusions: In conclusion, the empathy levels of students in control and experiment groups were analyzed by looking the pre and posttest mean scores. The findings of this research indicate that the 8 session empathy development program has caused significant increase in participants' empathy levels. Further, there were no significant differences between the pre-test, post-test empathy scores of the control groups. Thus, it can be said that empathy development program found effective in changing empathy levels of second grade elementary school students.

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tugbayilmazpdr@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, ruysal@yildiz.edu.tr

Empati Geliştirme Grup Rehberliği Programının İlkokul İkinci Sınıf Öğrencilerinin Empati Düzeylerine Etkisi

Tuğba YILMAZ-BİNGÖL* Recep UYSAL**

ÖZ. Bu çalışmada empati geliştirme grup rehberliği programının ilkököl ikinci sınıf öğrencilerinin empati düzeylerine etkisi incelenmiştir. Araştırma İstanbul ili Bakırköy ilçesinde bir ilkökölde öğrenim gören ikinci sınıf öğrencileri arasında seçilen 20 denekle (10 kontrol grubu, 10 deney grubu) yürütülmüştür. Araştırmada öntest-sontest kontrol gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Deney grubuna araştırmacılar tarafından geliştirilen sekiz oturumluk empati geliştirme programı uygulanmıştır. Ölçme aracı olarak Bryant (1982) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Yüksel (2003) tarafından yapılan Çocuklar İçin Empati Ölçeği kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubu puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek için iki yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre deney grubunda yer alan öğrencilerin öntest-sontest puanları arasında son-test puanları lehine anlamlı bir artış görülmüşken, kontrol grubunda bir değişim gözlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Empati, Grup Rehberliği Programı, İlkokul Öğrencileri

GİRİŞ

Empati bireyin kendini etkileşimde bulunduğu kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısı ile bakıp, duygu ve düşüncelerini doğru anlaması ve aktarması sürecidir (Dökmen, 1995; Rogers, 1982). Kişiler arası ilişkileri açık, kabul edici ve gerçek ilişkiler haline getiren bir kavram (Özbay & Şahin, 1999) olan empati, iyi insan ilişkileri kurabilmenin şartlarından biridir (Peterson, 1973). Sosyal bir varlık olan insan sürekli iletişim kurmak durumundadır. Diğerleriyle sürekli etkileşimde bulunan insan için iyi ilişkiler kurma gerekliliği kaçınılmazdır. Bu nedenle empati üzerinde durulması ve geliştirilmesi gereken bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Empati, insanları günlük yaşamda birbirine yaklaştıran, birbirleriyle iletişim kurmalarını kolaylaştıran bir unsurdur. Her birey kendisine empati kuran biri ile karşılaştığında anlaşıldığını hisseder. Bu duygu aynı zamanda kendini değerli hissetmesini sağlar. Kendini değerli hisseden birey farkında olmadan karşısındaki kişiye değer göstermeye yani empati kurmaya başlayabilir. Empati gören birey hem kendini hem karşısındaki kişiyi anlayıp kabul etme becerisi geliştirebilir. Bu da bireyin diğer insanlara karşı toplum tarafından kabul gören davranışlar sergilemesine destek sağlar (Vaish, Carpenter, & Tomasello, 2009). Bir duygusal zeka becerisi olan empati bireyin karşısındaki kişinin bakış açısını kavramasını sağlar. Böylece kişiler farklı kültürden gelen insanlarla da iyi geçinebilir (Goleman, 1998).

Bir insanın kendisini karşısındaki bir nesneye örneğin bir sanat eserine yansıtması, kendini onun içinde hissetmesi ve bu yolla o nesneyi kendi içine alarak anlaması süreci olarak estetik algı anlamıyla ortaya çıkan empatinin kökeni 1897 yılına dayanmaktadır (Barrett-Lennard, 1993). 1909'da ise Titchener empati ve hayal gücü arasında bağlantı kurarak, empatinin nesnelere insanlaştırma ve kendimizi hayali olarak onların içinde hissetme süreci olduğunu vurgulayan tanımını yapmıştır (White, 1997). 1950'lere gelindiğinde bilişsel boyut kazanan empati, insanın karşısındakini tanıması ve kendini onun yerine koyarak özellikleri hakkında bilgi sahibi olması anlamında kullanılmıştır. Daha sonra duygusal boyut kazanarak karşısındaki bireyin algılanan duygusal yaşantısına katılarak verilen duygusal tepki olarak tanımlanmıştır.

1970'li yıllarda empati iletişimde karşı "ben"nin duygu ve düşüncesini anlama ve anladığını ona iletme olarak tanımlanmıştır. Dökmen (1988, 2005) empatinin hem bilişsel hem duygusal öğeleri kapsadığı şeklindeki inancın 1980'lerde kabul gördüğünü belirtir. 1990'lı yıllarda ise empati kelimesi "bir olaya, objeye içine girerek bakmak" anlamında kullanılmıştır (Dökmen, 2005). Goleman (1998),

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tugbayilmazpdr@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, ruysal@yildiz.edu.tr

empatinin kökeninin öz bilinç olduğunu ve empatinin gelişimi için duygusal açıklığın çok büyük önem taşıdığını ayrıca bireyin duyguları ne kadar açıksa karşısındaki duygularını da o kadar iyi okuyabildiğini belirtmiştir. Empati, karşıdaki bireyin ne yaşadığını bilme, yorumlama veya algılama konusunda bir beceridir (Karaduman-Pişmişoğlu, 1997). İnsan, duygularını karşısındaki kişiye doğru iletebildiği, karşısındaki kişinin duygularını doğru anlamaya başladığını belirten tepkiler verdiği zaman, empati kurmayı başarmış sayılmaktadır.

Dökmen (1996) empatinin üç temel öğeden oluştuğunu belirtmektedir. İlk olarak empati kuracak olan kişi, kendini karşısındaki kişinin yerine koyup olaylara onun penceresinden bakmalıdır. Ardından empati kurduğu kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlamalıdır. Son olarak ise zihninde kurduğu empatik anlayışı karşısındaki kişiye iletmelidir. Goldstein ve Michales (1985) ise empatinin algısal, bilişsel ve duygusal olmak üzere üç bileşeni olduğunu belirtmektedir. Algısal empati bireyin karşısındaki kişinin fiziksel göstergelerini fark etmesidir. Ancak hareketler, ses tonu, zamanlama gibi unsurlar algılandığında bilişsel ve duygusal süreçler bu belirteçler üzerinde çalışabilir. Bilişsel empatide ise karşıdaki duygularını yaşamak yerine bilişsel düzeyde bu duyguları anlamak söz konusudur. Dikkatli gözlem ve düşünme gerektiren bu bileşen, karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerini sözel ve sözel olmayan ipuçlarını kullanarak anlama becerisidir. Son bileşen olan duygusal empatide ise karşıdaki kişinin duygularına duyarlı olma söz konusudur.

Empati düzeyi yüksek bireyler bu becerilerini hayatlarının pek çok alanında kullanabilmekte ve empati kurabilme yeteneği bireylere bir çok alanda (evlilik, iş yaşamı vb.) fayda sağlamaktadır (Goleman, 1998). Yapılan çalışmalar empatik becerilere sahip kişilerin daha az saldırgan davranış gösterdikleri ve problem çözme becerilerinin daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır (Rehber, 2007). Empatik becerilere sahip bireyler hoşgörü düzeyi daha yüksek ve kendilerini olduğu gibi kabul eden bireylerdir (Kalliopuska, 1992). Ayrıca empati düzeyi yüksek kişiler yeni durumlara daha kolay uyum sağlayabilmekte ve birçok konuda fikir üretebilmektedir (Durakoğlu ve Gökçearslan, 2010).

Çocuklarda Empati Gelişimi

Çocuklarda empatinin gelişimi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Psikanaliz empatinin erken çocukluk döneminde çocuk/ebeveyn ilişkilerinden itibaren gelişmeye başladığını ileri sürerken, sosyal öğrenme kuramı empatinin koşullar içinde kazanılacağını belirtir (Tanrıdağ, 1992). Hoffman'a (1990) göre empatik canlanma motor taklit ve klasik koşullanmaya dayalıdır. Sullivan, çocuk ve ona bakan kişinin bilişsel ve duygusal olarak birbirlerine bağlı biçimde geliştiğini belirtmiştir. Bebeğin, bakıcısının kaygısını farkında olmadan hissetmesine kavrayış adını vermiş ve bu kavrayışların çocuğun kişiliğini biçimlendiren faktörlerden biri olduğunu vurgulamıştır. Yani çocuğa bakan kişinin onun ihtiyaçlarına karşı gösterdiği empatik anlayış kavrayışı etkiler. Çocuğun kişiliği bakıcısı ile olan etkileşimi dolayısıyla biçimlenir. Bu nedenle Sullivan'a göre empati çocuk-bakıcı etkileşimiyle meydana gelen bir sosyal çevre içerisinde gelişir (Akt. Yüksel, 2003).

Sosyal bilişsel kurama göre ise çocuklarda empati gelişiminde gözlemlene, model alma, taklit gibi yollar kullanılır. Empati, çocuğun, bireylerin karşı "ben"lerinin duygusal ifadeleri hakkında nasıl bilgi elde ettiğini gözlemesi ile gelişir. Bandura (1968) empatinin sosyal öğrenme ilkeleri içerisinde ortaya çıktığını belirtirken, Rushton (1982) çocukların empatik olarak tepki göstermeye şartlanmalarının sonucu olduğunu belirtir.

Model alma, pekiştirme gibi yollarla empatinin öğrenilebileceğini savunan sosyal öğrenme kuramı zorbalığa maruz kalmış çocukların etraflarına saldıran davranışlar gösterdiğini çünkü empatik davranışları gözlemleyemediklerini belirtir. Bireyin kendi duygularını tanıması ve tanımlama güdüsü ve becerisi onun empatik tepki vermesini kolaylaştırmaktadır. Bu duygusal iç görüler, çıkarımlar yapma yoluyla empatik tepkilere dönüşmektedir. Çıkarım yapma, bireyin sözsüz ifadeleriyle söylediklerini birleştirerek onu anlama ile birleştiğinde empatinin bir bileşeni olmaktadır (Bryant, 2003). Çocuklar, belli bir durumda diğer kişinin gösterebileceği tepkiyi hayal etmeye ve oynamaya yönelebilirler (Gander ve Gardiner, 2001).

Çocuklarda empati gelişiminde anne-baba ve çevresindeki diğer yetişkinlerin tavırları da oldukça etkilidir. Anne, baba ve öğretmenlerin, çocuklarda empatinin gelişebilmesi için çocuklara empatik davranarak ve söylediklerini kendileri uygulayarak çocuğa iyi birer model olmaları; çocukların duygularını anladıklarını ve hissettiklerini, onların duygularını tanımlayarak ve kabul ederek ifade etmeleri; davranışlarının başkaları üzerindeki etkilerinden bahsetmeleri; çocuklarla başkalarının ne hissettikleri hakkında konuşmaları; çocukların kendileri ve başkaları arasındaki

benzerliklere odaklanmalarını sağlamaları; çocukların insanlar arasındaki farklılıkları hoş karşılamalarını ve kabul etmelerini sağlamaları gerekmektedir (Ünal, 2007). Anne-babanın çocuğa empatik davranmasının yanı sıra, çocuğun yanında başkalarına da empatik davranmasının, çocuklarda empati ve prososyal davranış gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Cotton, 2001). Çocukların empatik becerilere sahip olması onların sağlıklı sosyal gelişimleri açısından önemlidir ve empati çocuklarda ahlaki gelişimin en önemli öncüllerinden biridir (Vaish ve Diğerleri, 2009). Empati düzeyi düşük çocuk ve yetişkinler ayrıca antisosyal özellikler gösterebilir. Kendi ihtiyaçları doğrultusunda davranıp etraflarına zarar verebilirler. Empati becerisi gelişmemiş çocukların risk durumlarından korunmaları için empati becerilerinin geliştirilmesi gerekir. Çalışmalar empatik becerilere sahip çocukların daha az zorba davranışlar sergilediğini ve duygusal zekâlarının daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır (Kokkinos & Kipritsi, 2012). Ayrıca empati çocukların olumlu sosyal davranışlar sergilemesinde (Ginsburg ve Diğerleri, 2003), saldırganlık düzeylerinin azaltılmasında (Findlay, Girardy ve Coplan, 2006) ve daha sağlıklı arkadaş ilişkileri geliştirebilmelerinde etkilidir (Roberts ve Strayer, 1996). Empatik becerisi düşük olan çocuklar ailelerini, öğretmenlerini ve arkadaşlarını anlama da sorun yaşayabilirler ve bundan dolayı çevreleri tarafından dışlanabilirler (Küçükkaragöz, Akay ve Canbulat, 2010).

Yapılan çalışmalar göz önüne alındığında çocukların empatik becerilerinin geliştirilmesinin onların sağlıklı ilişkilere sahip olabilmeleri için önemli olduğu söylenebilir. Kaya ve Siyez'e göre (2010) çocukların normal gelişimlerini devam ettirebilmeleri için empatik eğilimlerinin erken dönemde fark edilerek uygun müdahalelerde bulunulması oldukça önemlidir. Ayrıca ilkökul döneminde öğrencilerin empati gibi çok önemli becerilerinin geliştirilmesi temel eğitimin öncelikli amaçları arasında olduğu söylenebilir (Demir, 2012). Bu noktadan hareketle bu çalışmada empati becerisinin önemini belirten araştırmalara dayanarak bu beceriyi geliştirmek için bir grup rehberliği programı hazırlanarak ilkökul ikinci sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Araştırmanın amacı, empati geliştirmeye dayalı grup rehberliği programının ilkökul ikinci sınıf öğrencilerinin empati düzeylerine etkisini incelemektir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma deneysel desenli bir çalışma olup, empati geliştirmeye dayalı grup rehberliği programının ilkökul ikinci sınıf öğrencilerinin empati düzeylerine etkisini incelemektedir. Bu etkiyi belirlemek için öntest-sontest kontrol gruplu desen (Büyüköztürk, 2007) kullanılmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkeni 'Empati Geliştirme Grup Rehberliği Programı', bağımlı değişkeni ise 'empati düzeyi'dir. Araştırmada ilk olarak deney ve kontrol gruplarına öntest uygulanmış, ardından deney grubuna 'Empati Geliştirme Grup Rehberliği Programı' uygulanırken kontrol grubu üzerinde herhangi bir işlem yapılmamıştır. İşlem aşaması tamamlandıktan sonra her iki gruba da sontest uygulanmıştır.

Katılımcılar

Araştırma İstanbul ili Bakırköy ilçesinde okuyan ilkökul 2. Sınıf öğrencisi 20 denek ile yürütülmüştür. Deney ve kontrol gruplarında 6 erkek, 4 kız olmak üzere toplam 10'ar kişi bulunmaktadır. Deneysel işlemin uygulanması öncesinde Çocuklar İçin Empati Ölçeği öntest ölçümlerinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla, 'Bağımsız Örneklem t-testi' uygulanmıştır. Deney grubu ($\bar{X} = 11,80$, $S = 1,32$) ve kontrol grubunda ($\bar{X} = 11,60$, $S = 1,43$) yer alan bireylerin Çocuklar İçin Empati Ölçeği öntest puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p > .05$).

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, katılımcılar hakkında sosyo-demografik bilgiler elde etmek için kullanılmıştır. Bu formda katılımcıların cinsiyet, doğum sırası ve sosyoekonomik düzeylerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Çocuklar İçin Empati Ölçeği (Bryant, 1982): 20 maddeden oluşan Çocuklar İçin Empati Ölçeği, "Doğru-Yanlış" tipi derecelendirmeye sahiptir. Tek boyuttan oluşan ölçekten alınabilecek olası puanlar 0 ile 20 arasında değişmekte ve yükselen puanlar empati düzeyinin yüksekliğine işaret

etmektedir. Ölçeğin Türkçe 'ye uyarlanması Yüksel (2003) tarafından yapılmıştır. Yapı geçerliliğini belirlemek için yapılan faktör analizine göre toplam varyansın % 14.791'ini açıklayan tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Türkçe formunun Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .70 ve test-tekrar test güvenirlik katsayısının .69 olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .74 olarak bulunmuştur.

Deneysel Uygulama

Çalışma ölçme sonuçlarına göre oluşturulan deney ve kontrol grupları ile yürütülmüştür. Deney grubuna araştırmacı tarafından geliştirilen Empati Geliştirme Grup Rehberliği programı sekiz hafta süre ile haftada 1 saat süren oturumlarla uygulanırken, kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmamıştır.

Empati geliştirme programında duyguları bilme, kendi duygularını tanıma ve fark edebilme, başkalarının ne hissettiğini fark edebilme, beden dilini okuma, iletişim kurma ve problem çözme becerileri kazandırılarak empati becerisinin gelişmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Kazandırılması hedeflenen beceriler dinamik öğrenme ortamında ele alınmıştır. Bunun için etkinlikler oyunlarla birlikte gerçekleştirilmiştir. Karşıdaki kişinin duygularını anlamayı hedef alan oyunlar oynanmış, model almayı ve başkalarının bakış açılarını fark etmeyi sağlayacak kısa öyküler dramatize edilmiş ve empatik iletişimi vurgulayan animasyon filmler izletilmiştir. Ayrıca oturumlarda yapılan etkinliklerle ilgili resim yapma ya da gazete ve dergilerdeki resimleri toplama gibi ev ödevleri verilmiş ve oturumlarda edindikleri kazanımları pekiştirmeleri sağlanmıştır.

Oturumların başlangıcından iki hafta önce, deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilere Çocuklar İçin Empati Ölçeği uygulanarak ön test çalışması yapılmıştır. Oturumların tamamlanmasından iki hafta sonra ise ölçek tekrar uygulanarak son test çalışması yapılmıştır.

İşlem

Verilerin analizi sürecinde hangi testlerin kullanılacağına karar verebilmek amacıyla öncelikle deney ve kontrol gruplarında bulunan bireylerin Çocuklar İçin Empati Ölçeği öntest uygulamalarından elde ettikleri puanların parametrik testlerin temel varsayımlarını karşılayıp karşılamadıkları incelenmiştir. Öncelikle deney ve kontrol grubunda yer alan bireylerin empati düzeyleri açısından birbirlerine denk olup olmadıklarını saptamak için varyansların homojenliği incelenmiştir. Yapılan levene testi sonucuna (.615) göre verilerin homojen dağılıma sahip olduğunu görülmüştür ($p > .05$). Ardından normallik sınaması için Kolmogrov-Smirnov Testi yapılmış ve sonuçta (.200) verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır ($p > .05$). Deney ve kontrol gruplarında bulunan bireylerin, empati öntest ölçümlerine yönelik yapılan homojenlik ve normallik testlerinden elde edilen sonuçlar birlikte ele alınarak, araştırmada parametrik testlerin kullanılabilmesine karar verilmiştir.

Araştırmanın bağımsız değişkeni olan 'Empati Geliştirme Grup Rehberliği Programı'nın, bağımlı değişken 'empati düzeyi' üzerindeki etkisini incelemek için deney ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Grupların öntest- sontest ölçümleri değişiminin istatistiksel anlamlılığını karşılaştırmak için yöntem olarak çift yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

Verilerin analizinde SPSS 15.0 programı kullanılmıştır. Araştırmada istatistiksel önemlilik düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Deney ve kontrol grubu deneklerinin empati ölçeğinden öntest ve sontest uygulamalarında aldıkları puanlara ilişkin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarının ÇEÖ Öntest ve Sontest Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Ölçümler	Öntest			Sontest		
	n	\bar{X}	Ss	n	\bar{X}	Ss
Deney	10	11,80	1,31	10	16,10	1,10
Kontrol	10	11,60	1,42	10	11,50	1,17

Tablo 1’de deney ve kontrol gruplarının öntest ve sontest puanlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri görülmektedir. Araştırmanın denencesini test etmek amacıyla, deney ve kontrol gruplarında bulunan bireylerin ÇEÖ öntest-sontest ölçümlerinden elde ettikleri puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı iki yönlü varyans analizi tekniği ile incelenmiştir. Bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Empati Ölçeği Öntest-Sontest Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F
Gruplar arası	101,500	19		
Grup (D/K)	57,600	1	57,600	23,617* ,000
Hata	43,900	18	2,439	
Gruplar içi	106,000	20		
Ölçüm(ön-son)	44,100	1	44,100	58,800* ,000
Grup*Ölçüm	48,400	1	48,400	64,533* ,000
Hata	13,500	18		

*p<.001

Tablo 2’de görüldüğü gibi deney ve kontrol gruplarının ÇEÖ öntest ve sontest puanlarına uygulanan varyans analizi sonuçlarına göre, gruplar arasındaki fark anlamlıdır (F değeri= 23,617; p< .001). Grup içi ölçümlerde de bireylerin öntest-sontest puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır (F= 44,100, p<.001). Yani bireylerin empati düzeyleri deneysel işleme bağlı olarak değişmiştir. Varyans analizinden elde edilen veriler ölçümler arası anlamlı bir farkın olduğunu ortaya koymuştur. Deney grubunda yer alan bireylerin empati düzeyi öntest puan ortalamalarının ($\bar{X} = 11,80$) deneysel işlem sonrasında arttığı ($\bar{X} = 16,10$) görülürken, kontrol grubunun öntest ($\bar{X} = 11,60$)- sontest ($\bar{X} = 11,50$) puanlarında artma görülmemektedir. Bu sonuçlara göre Empati Geliştirme Grup Rehberliği Programı’nın ilkökul 2.sınıf öğrencilerinin empati düzeylerini arttırdığı söylenebilir.

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Empati, hem çocukların hem de yetişkinlerin diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için sahip olması gereken becerilerden biridir. Bireyin kendisinin ve başkalarının ne hissettiklerinin farkına varabilmesi kişilerarası ilişkilerin gelişmesi açısından önemlidir (Önder & Gülay, 2007). Bu noktadan hareketle bu çalışmada empati geliştirme grup rehberliği programının ilkökul ikinci sınıf öğrencilerinin empati düzeylerine etkisi incelenmiştir. Yapılan analizlerden elde edilen bulgular empati geliştirme grup rehberliği programının ilkökul ikinci sınıf öğrencilerinin empati düzeylerini arttırmada etkili olduğunu göstermektedir. Deney grubunda bulunan katılımcılardan elde edilen değerler ile kontrol grubunda elde edilen değerler karşılaştırıldığında, istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ve empati geliştirme grup rehberliği programının öğrencilerin empati becerilerini arttırmada etkili olduğu bulunmuştur.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular empati geliştirme programlarının ilköğretim öğrencilerinin empati becerilerine etkisine yönelik yapılan diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Yüksel, 2004). Kahraman ve Akgün (2004) okul öncesi öğrencileri ile yaptıkları çalışmada empati becerileri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empati becerilerini arttırdığını sorun davranışlarını ise azalttığını belirlemişlerdir. Benzer şekilde Kalliopuska ve Titinen (1991) de empati becerileri eğitiminin çocukların empati becerilerini geliştirdiğini ortaya çıkarmıştır. Akgün ve Araz (2013) ise

empati becerilerini geliştirmeyi de içeren çatışma çözme programının ilkökul öğrencilerinin çatışma çözme becerilerini ve sosyal yeterliliklerin arttırdığını ve saldırganlık düzeylerini azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Baykara-Acar (2009), grup çalışmasının cinsel suçtan hükümlü çocukların benlik saygısı, empatik beceri ve sosyal ilişki düzeylerine ilişkisini incelemek amacıyla yaptığı çalışmada, deney grubunda yer alan çocukların 12 haftalık grup çalışmasına katıldıktan sonra sosyal ilişki, benlik saygısı ve empatik beceri düzeylerinde artış olduğunu saptamıştır. Akos (2000) ise ilkökulda uygulanan empati geliştirme programının öğrencilerin benmerkezci davranışlarını azalttığını ve sosyal becerilerini arttırdığını bulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmadan elde edilen sonuçlara benzer olarak empati eğitimi uygulamalarının çocuklar üzerinde etkili sonuçlar verdiği görülmektedir.

Sonuç olarak çocuklara küçük yaşlardan itibaren empati becerilerinin kazandırılması gerektiği, bunun için de çeşitli rehberlik ve psiko-eğitim programlarının faydalı olabileceği söylenebilir. Dolayısıyla gerek bu çalışmada kullanılan empati geliştirme programı gerekse başka yaş grupları için geliştirilecek programlar kullanılarak öğrencilerin empati düzeyleri geliştirilebilir. Ayrıca verilen empati eğitimin çeşitli değişkenlerle ilişkisi araştırılarak öğrencilerin istenmeyen davranışlarının azaltılmasında kullanılabilir.

KAYNAKLAR

- Akgün, S., ve Araz, A. (2013). The effects of conflict resolution education on conflict resolution skills, social competence, and aggression in Turkish elementary school students. *Journal of Peace Education, 11* (1), 30-45.
- Akos, P. (2000). Building empathic skills in elementary school children through group work. *The Journal for Specialists in Group Work, 25*(2), 214-223.
- Bandura, A. (1968). *Principles of behavior modification*. New York: Holt, Rinehart and Winston
- Barret-Lennard, G. T. (1985). The empathy cycle: Refinement of a nuclear concept. *Journal of the American Psychoanalytic Association, 31*, 101-123.
- Baykara-Acar, Y. (2009). Grup çalışmasının cinsel suçtan hükümlü çocukların sosyal ilişki, empatik beceri ve benlik saygısına etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 20* (1), 33-46.
- Bryant, B. (1982). An index of empathy for children and adolescents. *Child Development, 53*, 413-425.
- Bryant, J. (2003). *Communication and emotion: Essays in honor of Dolf Zillmann*. Manwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *DeneySEL Desenler*. Ankara: PegemA Yayınları
- Cotton, K. (2001). *Developing empathy in children and youth*. www.nwrel.org adresinden 11 Şubat 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Demir, M. K. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının empati becerilerinin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*, 107-121
- Dökmen, Ü. (1988) Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 21*, (1), 155-190.
- Dökmen, Ü. (1995) *İletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (1996). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (2005). *Sosyometri ve psikodrama*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Durakoğlu, A. ve Gökçearsan, Ş. (2010). Lise öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities, 5*, (3), 354-364.
- Findlay, L. C., Girardi, A., ve Coplan, R. J. (2006) Links between empathy, social behavior and social understanding in early childhood. *Early Childhood Research 21*, 347-359.
- Gander, M. J., ve Gardnier, H. W. (1995). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (Çev. B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ginsburg, H. J., Ogletree, S. M., Sılakowski, T. D., Bartels, R. D., Burk, S. L., ve Turner, G. M. (2003). Young children's theories of mind about empathic and selfish motive. *Social Behavior and Personality: An International Journal, 31* (3), 237-243.

- Goldstein, A. P., ve Michaels, G. Y. 1985. *Empathy: Development, training, consequences*. Hillsdale, N. J. : Lawrence Erlbaum, Association Publishing.
- Goleman, D. (1998). *Duygusal zeka*. (Çev. B. S. Yüksel). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Hoffman, M. L. (1990). Empathy and justice motivation. *Motivation and Emotion*, 14 (2), 151-172.
- Kahraman, H., ve Akgün, S. (2008). The effects of empathy training on preschoolers' empathic skills and conduct problems. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15 (1), 15-24.
- Kalliopuska, M. (1992) *Holistic empathy education among preschool and school children*. Paper Presented at the International Scientific Conference Comenius Heritage and Education of Man. March 23-27, Prague.
- Kalliopuska, M., & Tiitinen, U. (1991). Influence of two developmental programmes on the empathy and prosociality of preschool children. *Perceptual and Motor Skills*, 72, 323-328
- Karaduman-Pişmişoğlu, E. (1997). *Bir devlet hastanesinde çalışan hemşirelerin empati düzeylerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kaya, A. ve Siyez, D.M. (2010). KA-Sİ çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği: Geliştirilmesi geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Eğitim ve Bilim*, 35, 110-125
- Kokkinos, C. M., & Kipritsi, E. (2012). The relationship between bullying, victimization, trait emotional intelligence, self-efficacy and empathy among preadolescents. *Social Psychology of Education*, 15(1), 41-5
- Küçükkaragöz, H., Akay, Y., ve Canbulat, T. (2011). Bir grup ilköğretim öğrencisinin bazı psiko-sosyal değişkenlere göre empatik beceri düzeyleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 89-101
- Önder, A., ve Gülay, H. (2007). Ebeveyn kabul-red teorisi ve bireyin gelişimi açısından önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 20-28.
- Özbay, Y., ve Şahin, M. (1996). Empatik Sınıf Atmosferi Tutum Ölçeği (ESATÖ) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 74-79.
- Peterson, C. H. (1973). *Theories of counseling and psychotherapy*. New York: Horpers and Row.
- Rehber, E. (2007). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi: Adana
- Robert, W., ve Strayer, J. (2004). Children's anger, emotional expressiveness and emathy: Relations with parents' empathy, emotional expressiveness and parenting practices. *Social Development*, 13(2), 229-254.
- Rogers, C. R. (1982). Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. (Çev. Füsün Akkoyun). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16 (1), 103-124.
- Rushton, J. P. (1982). Social learning theory and development of prosocial behavior. In N. Eisenberg (Ed), *The development of prosocial behavior*, New York: Academic Press
- Tanrıdağ, Ş. (1992). *Ankaradaki ruh sağlığı hizmetlerinde çalışan personelin empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.
- Ünal, F. (2007). Çocuklarda empatinin gelişimi: Empatinin gelişiminde anne-baba tutumlarının etkisi, *Milli Eğitim*, 176, 134-148
- Vaish, A., Carpenter, M., & Tomasello, M. (2009). Sympathy through affective perspective taking and its relation to prosocial behavior in toddlers. *Developmental Psychology*, 45(2), 534-543.
- White, J. S. (1997). Empathy: A literature review and concept analysis. *Journal of Clinical Nursing*, 6, 253-257.
- Yüksel, A. (2003). *Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, A. (2004). Empati Eğitim Programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 341-554.